

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Пилипенко Наталя Георгіївна

УДК 159.922.8.: 159.922.72

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ У СТАНОВЛЕННІ ЖИТТЄВИХ
СТРАТЕГІЙ МОЛОДІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі соціальної психології та психотерапії Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, доцент
Ставицька Світлана Олексіївна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
Інститут соціології, психології та соціальних комунікацій,
завідувач кафедри соціальної психології та психотерапії.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Смульсон Марина Лазарівна,
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України,
завідувач лабораторії нових інформаційних
технологій навчання;

кандидат психологічних наук, доцент
Хомич Галина Олексіївна,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
професор кафедри психології.

Захист відбудеться «25» червня 2014 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради 26.053.10 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601.

Автореферат розісланий «20» травня 2014 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Одним з вирішальних факторів формування гармонійного, високодуховного і морально повноцінного суспільства, без сумніву, є зусилля окремої людини, яка володіє здатністю свідомо спрямовувати власну активність у конструктивному напрямку самореалізації. Стрімкі перетворення в соціально-економічній, політичній, освітній, культурній сферах сучасного суспільства ведуть до трансформації свідомості та самосвідомості громадян, що, багато в чому, визначає зміни головних характеристик їх життєвих стратегій, спонукає до пошуку нових життєвих орієнтирів.

Особливе значення в наш динамічний час надається вмінню бути суб'єктом життєдіяльності, приймати активну участь у побудові власного життєвого шляху та бути відповідальним за власний життєвий вибір. Найповніше це вміння, на нашу думку, реалізується у процесі формування людиною стратегії свого життя, яка значною мірою визначається особливостями функціонування інтелектуальної сфери особистості. Сучасна молода людина постає перед необхідністю максимального використання індивідуально-особистісних ресурсів у становленні та розвитку ефективних життєвих стратегій, зокрема, власного інтелектуального потенціалу. З огляду на те, що ключовими функціями інтелекту є адаптаційна, розвивальна, орієнтувальна, прогностична та перетворювальна, інтелектуальний компонент у становленні життєвої стратегії особистості має вагому значущість.

Теоретичний аналіз показав, що проблема життєвих стратегій особистості займає важливе місце у психологічній науці. Сутність, структурні компоненти, особливості побудови життєвих стратегій розкриваються в дослідженнях К. О. Абульханової-Славської, життєві стратегії особистості в контексті процесу життєтворчості вивчають І. Г. Єрмаков, Л. В. Сохань; типології життєвих стратегій пропонують Є. П. Варламова, Є. О. Демченко, О. В. Васильєва, С. Ю. Степанов; життєву стратегію як систему соціокультурних уявлень особистості про власне життя вивчають Т. Є. Резник, Ю. М. Резник; духовні та ціннісно-сміслові аспекти самосвідомості особистості, що є значущими у формуванні її життєвої стратегії, висвітлюються у працях І. Д. Беха, І. С. Булах, С. Д. Максименко, С. О. Ставицької; життєву стратегію як систему цілей у часовій перспективі психологічного майбутнього вивчають М. О. Мдівані, П. Б. Кодесс; несвідомі чинники організації життєвого шляху висвітлені у роботах А. Адлера, З. Фрейда; життєві перспективи та стратегії особистості через часовий вимір її свідомості вивчали К. Левін, Ж. Ньюттен.

Однак, попри значну розробленість окресленої проблеми, практично не дослідженим залишається питання про роль інтелектуального компонента у становленні життєвих стратегій молоді, тоді як дослідження зазначеної проблеми є найбільш доцільним в межах пізнього юнацького віку (початок молодості), який є актуальним періодом для когнітивно-емоційного оформлення перспектив майбутнього особистості, коли вже в загальних рисах окреслена система цінностей та особистісних смислів (Е. О. Помиткін, С. О. Ставицька, Т. М. Титаренко), на основі якої відбувається процес самовизначення та пошук сенсу власного існування (К. О. Абульханова-Славська, В. Е. Чудновський), інтенсивно розвивається здатність до самопрогнозування та прогнозування майбутнього (І. Д. Бех, Л. О. Регуш), зростає усвідомленість процесу організації життєвого шляху та життєвої перспективи (Л. І. Божович, Н. Є. Бондар), зростає довільна мотивація та спонукальна функція волі (Є. П. Ільїн) у побудові стратегії

життя, вдосконалюється здатність цілепокладання (І. Г. Єрмаков, Д. О. Пузіков), відбувається активний розвиток творчих здібностей, що збагачує стратегії вирішування життєвих завдань (С. Д. Максименко, І. В. Шаповаленко), молода людина стає дорослою у соціальному відношенні, тобто, одночасно виступає суб'єктом здійснення особистісного вибору (М. Р. Гінзбург, В. І. Слободчиков) і суб'єктом відповідальності за власні вчинки (Г. С. Абрамова, Б. С. Волков).

Соціальна значущість та недостатнє наукове вивчення зазначеної проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **“Інтелектуальний компонент у становленні життєвих стратегій молоді”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах наукових розробок кафедри соціальної психології та психотерапії Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 13 від 19 червня 2008 р.) та погоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН в Україні (протокол № 3 від 28 квітня 2009 р.).

Мета дослідження - теоретично проаналізувати та емпірично дослідити роль інтелектуального компонента у становленні життєвих стратегій молоді; обґрунтувати, розробити та впровадити розвивальну програму з активізації інтелектуальних здібностей молоді з метою підвищення ефективності їх життєвих стратегій.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових досліджень з проблем індивідуальних форм організації особистістю життєвого шляху, соціальної та психологічної готовності молоді до вибору життєвих стратегій, їх структурно-функціональних особливостей та ролі інтелектуального компонента у становленні зазначених стратегій у молоді.

2. Визначити психодіагностичні методи дослідження інтелектуального компонента та життєвих стратегій молоді; обґрунтувати критерії, показники й рівні ефективності життєвих стратегій у молоді.

3. Емпірично дослідити психологічні особливості розвитку інтелектуальних здібностей, структурно-змістові аспекти життєвих стратегій, взаємозв'язки між показниками інтелектуального компонента й життєвих стратегій молоді.

4. Обґрунтувати, розробити та апробувати розвивальну програму з активізації інтелектуальних здібностей з метою оптимізації процесу становлення та підвищення ефективності життєвих стратегій молоді.

Об'єкт дослідження - життєві стратегії молоді.

Предмет дослідження - психологічні особливості впливу інтелектуального компонента на становлення життєвих стратегій молоді.

Методи дослідження: *теоретичні* - аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація наукової літератури з проблеми дослідження; *емпіричні* - спостереження, опитування, констатувальний та формувальний експерименти, а також психодіагностичні методики: «Метод мотиваційної індукції» Ж. Ньютена (адап. Д. О. Леонтьєва), «Тест смисложиттєвих орієнтацій» Д. О. Леонтьєва (адаптована версія тесту «Ціль в житті» Дж. Крамбо, Л. Махоліка); визначення життєвих цілей-цінностей особистості (Must-тест) П. Н. Іванова, Є. Ф. Колобової; «Здатність до прогнозування» Л. О. Регуш; «Діагностика індивідуальної міри розвитку рефлексивності»

А. В. Карпова; «Тест структури інтелекту» Р. Амтхауера; «Стиль саморегуляції поведінки» В. І. Моросанової; *методи математичної обробки емпіричних даних* – факторний аналіз, коефіцієнт кореляції Спірмена, критерій U-Манна-Уїтні, критерій Т-Вілкоксона. Обробка експериментально отриманих даних здійснювалася за допомогою комп'ютерної програми SPSS (версія – 12.0).

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось на базі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова та Таврійського державного агротехнологічного університету (м. Мелітополь). Дослідженням було охоплено 287 студентів перших-третьох курсів різних спеціальностей.

Наукова новизна та теоретична значущість дисертаційної роботи:

- *вперше* вивчено специфіку та обґрунтовано сутність понять «інтелектуальний компонент життєвої стратегії» та «життєва стратегія молоді» в контексті індивідуальних форм організації особистістю життєвого шляху; визначено структурні компоненти (інтелектуальний, мотиваційно-ціннісний, емоційний, регулятивно-поведінковий, практичний та компонент ресурсних можливостей) життєвих стратегій молоді; виділено змістові конструкти (рефлексивний, вербальний, прогностичний) інтелектуального компонента; обґрунтовано критерії (ментальна опрацьованість, емоційно-смілова насиченість, автономність, адаптивність), показники та рівні (високий, середній, низький) розвитку життєвих стратегій молоді; визначено значущі взаємозв'язки між показниками інтелектуального компонента та життєвих стратегій молоді; розроблено модель підвищення ефективності життєвих стратегій молоді;

- *розширено та уточнено* змістовий контекст понять «рефлексивні», «вербальні» та «прогностичні здібності» у зв'язку з процесом підвищення ефективності життєвих стратегій молоді;

- *набула подальшого розвитку* система знань про сутність, зміст та структурно-функціональні особливості життєвих стратегій студентської молоді.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та впровадженні у навчально-виховний процес вищої школи програми розвитку інтелектуального компонента (рефлексивні, вербальні та прогностичні здібності) молоді з метою підвищення ефективності функціонування їх життєвих стратегій. Розроблені методичні рекомендації з оптимізації розвивального впливу на інтелектуальні здібності молодих людей з метою підвищення ефективності процесу становлення та реалізації їх життєвих стратегій можуть бути використані психологами, соціальними педагогами психологічних служб, викладачами та кураторами студентських груп вищих навчальних закладів. Окремі теоретичні положення та практичні висновки дисертаційного дослідження можуть знайти застосування на лекційних та практичних заняттях з курсів «Психологія розвитку та вікова психологія», «Психологія особистості», «Психологія здібностей», «Тренінг особистісного зростання та самопізнання» у ВНЗ при підготовці психологів.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження доповідались, обговорювались та отримали схвалення на *9-ти Міжнародних* («Проблеми сохранения и укрепления здоровья молодого поколения: психолого-педагогический подход», Москва, 2008 г.; «Актуальні проблеми практичної психології», Херсон, 2009 р.; «Методологія та технології практичної психології в системі вищої школи», Київ, 2009 р.; «Здоров'я, освіта, наука та самореалізація молоді», Луцьк, 2011 р.; «Методологія та технології практичної

психології в системі вищої освіти», Київ, 2012 р.; «Психолінгвістика в сучасному світі», Переяслав-Хмельницький, 2012 р.; «Сучасні досягнення науки», Прага, 2013 р.; «Проблеми, тенденції та перспективи розвитку світової науки», Донецьк, 2014 р.; «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин», Кам'янець-Подільський, 2014 р.) та 4-х всеукраїнських («Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка», Суми, 2008 р.; «Наука, освіта, суспільство очима молодих», Рівне, 2008 р.; «Актуальні проблеми практичної психології», Херсон, 2008 р.; «Актуальні проблеми педагогічної науки», Миколаїв, 2011 р.) наукових конференціях, а також звітних наукових конференціях викладачів та аспірантів НПУ імені М. П. Драгоманова (2009-2013 рр.), засіданнях кафедри теоретичної та консультативної психології й соціальної психології та психотерапії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2009-2013 рр.).

Результати дисертаційного дослідження *впроваджено* у навчально-виховний процес Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 630 від 19.12.2013 р.), Інституту управління та економіки освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 30 від 11.12.2013 р.), Таврійського державного агротехнологічного університету (довідка № 34 від 23.12.2013 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 06/2404 від 25.12.2013 р.), Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 71 від 25.11.2013 р.).

Публікації. Зміст дисертаційної роботи висвітлено у 18 публікаціях автора, серед яких: 6 одноосібних статей у наукових фахових виданнях України; 3 статті у зарубіжних виданнях, 9 статей в інших наукових виданнях та збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (261 найменування, з них 6 іноземною мовою) та 4 додатків. Основний зміст дисертації викладено на 170 сторінках. Робота містить 18 таблиць та 20 рисунків на 27 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 272 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи, висвітлено наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, подані дані про обсяг та структуру роботи.

У **першому розділі** – «Теоретико-методологічні засади дослідження інтелектуального компонента у становленні життєвих стратегій молоді» - проаналізовано зарубіжні та вітчизняні психологічні теорії індивідуальних форм організації особистістю життєвого шляху, визначено соціально-психологічні особливості пізнього юнацького віку, що зумовлюють готовність молоді до вибору життєвої стратегії, вивчено специфіку та обґрунтовано сутність понять «інтелектуальний компонент життєвої стратегії» і «життєва стратегія молоді», визначено структуру життєвої стратегії молоді студентського віку.

Вивчення проблеми ролі інтелектуального компонента у становленні життєвих стратегій молоді потребувало звернення до психології суб'єктності і психології життєвого шляху особистості, оскільки життєва стратегія є однією з індивідуальних

форм організації та здійснення особистістю власного життя, в якій реалізується її активність, свобода, здатність до самоорганізації та самореалізації.

Теоретичною основою дослідження проблеми життєвих стратегій особистості в межах радянської психології виступили фундаментальні праці вчених, що займалися розробками психології життєвого шляху (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, Л. І. Анциферова, В. І. Ковальов, О. М. Леонт'єв, Н. А. Логінова, С. Л. Рубінштейн). У західній психологічній науці теоретичним підґрунтям досліджуваної проблеми є наукові розробки А. Адлера, Ш. Бюлер, А. Маслоу, В. Франкла, Е. Фромма, З. Фрейда, К. Г. Юнга. Суттєвий внесок у розуміння проблеми становлення та реалізації життєвих стратегій зробили праці О. С. Васильєвої, Є. О. Демченко, І. Г. Єрмакова, П. Б. Кодесс, М. О. Мдівані, Д. О. Пузікова, Т. Є. Резник, Є. О. Смирнова, Л. В. Сохань та ін.

Концептуальним підґрунтям нашого дослідження виступив суб'єктно-діяльнісний підхід, в межах якого особистість розглядається з точки зору її здатності бути суб'єктом життя та діяльності (Б. Г. Ананьєв, О. М. Леонт'єв), проявляти творчу і відповідальну активність (К. О. Абульханова-Славська, А. В. Брушлинський), діяти у відповідності до усвідомлених намірів та цілей (Л. І. Божович), реалізовувати здатність до самовизначення, саморегуляції та самоорганізації (С. Л. Рубінштейн), прагнення до саморозвитку та самореалізації (Л. І. Анциферова, С. Д. Максименко), а також здатності усвідомлювати та втілювати в життя суб'єктну місію (В. О. Татенко).

Теоретичний аналіз досліджень проблеми життєвих стратегій дозволив виділити наступні їх психологічні особливості: основними характеристиками життєвої стратегії особистості виступають суб'єктність (реалізується в активності, творчості та відповідальності людини), високий рівень усвідомленості, довгостроковість, соціальність (К. О. Абульханова-Славська, Є. П. Варламова, С. Ю. Степанов), здатність до перспективного цілеутворення (П. Б. Кодесс, М. О. Мдівані); основою побудови життєвої стратегії є життєві принципи, цінності, цілі та смисли, життєва позиція особистості (О. С. Васильєва, Є. О. Демченко); наявність і розвиненість життєвої стратегії особистості виступає одним з критеріїв особистісної зрілості (О. Є. Созонтов); життєва стратегія є інтегральною моделлю організації життя (І. Г. Єрмаков, Д. О. Пузіков) та складовим елементом процесу самовизначення (Л. В. Сохань) і має важливе функціональне значення для поточної життєдіяльності людини, оскільки регулює та спрямовує її діяльність і поведінку у відповідності до обраних магістральних напрямів розвитку (Т. Є. Резник, Ю. М. Резник).

За результатами теоретичного аналізу встановлено, що соціальна та психологічна готовність молоді студентського віку до вибору життєвих стратегій зумовлена досягненням соціальної зрілості, самостійності у здійсненні життєвих виборів, закріпленні в позиції суб'єкта особистісного вибору (М. Р. Гінзбург, В. І. Слободчиков, О. В. Хухлаєва), зростанням відповідальності за власні вчинки (Г. С. Абрамова, Б. С. Волков), формуванням готовності до життєвого самовизначення (І. В. Дубровіна, О. В. Толстих), активізацією особистісного та інтелектуального розвитку, переходом на новий рівень особистісно-рефлексивної саморегуляції (Г. О. Бизяєва, Л. О. Регуш), формуванням цілісної картини світу та власного місця в ньому, розширенням системи цінностей та особистісних смислів (К. О. Абульханова-Славська, Е. О. Помиткін, С. О. Ставицька), активним пошуком сенсу власного існування (В. Е. Чудновський), зростанням усвідомленості процесу організації власного життєвого шляху та формування життєвої перспективи (Л. І. Божович, Н. Є. Бондар, Т. М. Титаренко),

зростанням довільної мотивації та спонукальної функції волі (Б. С. Волков, Є. П. Ільїн), вдосконаленням здатності цілепокладання (І. Г. Єрмаков, Д. О. Пузіков), інтенсивним розвитком здатності до самопрогнозування та прогнозування майбутнього (І. Д. Бех, Л. О. Регуш).

Спираючись на теоретичний аналіз проблеми життєвих стратегій та аналіз соціально-психологічних особливостей пізнього юнацького віку нами визначено життєву стратегію молоді як індивідуальний, творчий і свідомий спосіб організації людиною власного життя, що включає конструювання образу бажаного майбутнього в широких часових межах, яке спирається на здатність до прогнозування, відповідає когнітивно-ціннісним характеристикам та здібностям людини і співвідноситься з її життєвими умовами та обставинами.

Теоретично обґрунтовано, що структура життєвої стратегії молоді представлена наступними компонентами: *мотиваційно-ціннісний, емоційний, інтелектуальний, регулятивно-поведінковий, практичний та компонент ресурсних можливостей.* Зрозуміло, що всі компоненти структури життєвої стратегії молоді взаємодіють між собою, проте ми зосередились на вивченні впливу інтелектуального компонента на становлення життєвих стратегій молоді, оскільки цей віковий період є сенситивним до інтегрування та закріплення структури інтелекту особистості й, багато в чому, визначає диспозицію функціонування (взаємодію) всіх інших компонентів. Так, усвідомлене осмислення своїх цінностей і мотивацій, наявних ресурсів і засобів для їх задоволення та реалізації супроводжується відповідними регулятивно-поведінковими реакціями і діями, що мають певний емоційний заряд.

На основі аналізу інтелектуальних функцій особистості та, виходячи із концептуального розуміння життєвої стратегії молоді, нами виділено функціонально значущі змістові конструкти інтелектуального компонента життєвої стратегії для процесу її становлення у молоді: рефлексивні, вербальні та прогностичні здібності.

Отже, інтелектуальний компонент ми визначаємо як функціонально-інтегровану структурно-цілісну взаємодію рефлексивних, вербальних, прогностичних здібностей, що є функціонально значущими в пізньому юнацькому віці для процесу становлення, реалізації та модифікації життєвих стратегій особистості.

Рефлексивні здібності за своєю функціональною значущістю виконують роль механізму самоорганізації та активізації діяльності з проектування життєвого шляху (О. С. Шучковська), сприяють активізації творчого вирішення життєвих завдань (І. М. Семенов, С. Ю. Степанов), переосмислюванню змістової наповненості життєвої стратегії (І. Г. Єрмаков, Д. О. Пузіков), розумінню себе, інших та довкілля (М. Л. Смульсон), усвідомленню своїх потреб, почуттів, здібностей, спрямованостей, а також усвідомленню себе в якості суб'єкта власної життєтворчості (О. Б. Старовойтенко). *Вербальні здібності* дозволяють оптимізувати процес становлення і реалізації життєвих стратегій молоді за параметрами усвідомленості (Т. М. Титаренко), ментальної опрацьованості (Л. С. Виготський), чіткості формулювання цілей (О. К. Тихомиров), осмисленості (Е. Сепір, Б. Л. Уорф). *Прогностичні здібності* беруть участь у процесі цілеутворення (І. Г. Єрмаков, Т. М. Титаренко, Д. О. Пузіков) і сприяють процесу оптимального прийняття рішень щодо майбутнього (М. Прадін, Є. Н. Сурков), ефективному плануванню на рівні вербально-логічного мислення (Н. Д. Завалова, В. А. Пономаренко, Л. О. Регуш); виступають основою передбачення можливостей самореалізації (І. Д. Бех), виконують

мотивуючу (А. Бандура, У. Найссер) та регулюючу функції поточної життєдіяльності (К. О. Абульханова-Славська, Дж. Келлі, Б. Ф. Ломов).

В цілому, теоретичний аналіз засвідчив, що на сьогодні в педагогічній та віковій психології немає ґрунтовних емпіричних досліджень особливостей впливу інтелектуального компонента та його змістових конструктів на процес становлення, реалізації та модифікації життєвих стратегій студентської молоді, що й стало предметом нашого експериментального вивчення, в основу якого було покладено вище визначені положення.

У другому розділі – «Емпіричне дослідження інтелектуального компонента у становленні життєвих стратегій молоді» – представлено процедуру організації, методичне забезпечення, етапи, особливості проведення і результати констатувального експерименту, спрямованого на дослідження впливу інтелектуального компонента на становлення життєвих стратегій молоді.

Основними завданнями констатувального експерименту були:

1) виявлення особливостей сформованості життєвих стратегій студентської молоді за наступними критеріями: загальна змістова спрямованість життєвої стратегії («Метод мотиваційної індукції» Ж. Ньюттена), рівень ментальної опрацьованості, рівень емоційно-сислової насиченості («Тест смисложиттєвих орієнтацій» Д. О. Леонтєва), рівень автономності та рівень адаптивності життєвої стратегії (методика «Стиль саморегуляції поведінки» В. І. Моросанової);

2) визначення загального рівня розвитку інтелектуальних здібностей молоді (методика «Тест структури інтелекту» Р. Амтхауера), а також рівня розвитку прогностичних (методика «Здатність до прогнозування» Л. О. Регуш.), рефлексивних (методика «Діагностика індивідуальної міри розвитку рефлексивності» А. В. Карпова) та вербальних здібностей молоді (методика «Тест структури інтелекту» Р. Амтхауера з використанням результатів діагностування за субтестами, що входять до комплексу вербальних);

3) визначення особливостей впливу рівня розвитку інтелектуального компонента (рефлексивних, вербальних та прогностичних здібностей) на рівень сформованості життєвих стратегій студентської молоді.

Емпіричне дослідження включало в себе два етапи, перший з яких спрямований на визначення особливостей функціонування життєвих стратегій студентської молоді та рівня розвитку їх інтелектуального компонента, другий – здійснення аналізу впливу інтелектуального компонента на специфіку становлення та реалізації життєвих стратегій студентської молоді.

На першому етапі констатувального експерименту за результатами визначення *загальної змістової спрямованості життєвих стратегій* студентської молоді було проведено факторний аналіз, який дозволив виділити п'ять основних факторів. Усі фактори виявилися біполярними. Перший найвагоміший фактор (11,3 %) «Орієнтація на встановлення позитивних міжособистісних стосунків – Орієнтація на матеріальний добробут»; другий фактор (11 %) «Орієнтація на професійну самореалізацію – Орієнтація на уникання фрустрації»; третій фактор (10 %) «Орієнтація на здобуття влади – Орієнтація на соціально-особистісну корисність»; четвертий фактор (9,7 %) «Орієнтація на конкретні досягнення – Орієнтація на абстрактні досягнення»; п'ятий фактор (9,6 %) «Орієнтація на забезпечення особистісно-сімейного добробуту – Орієнтація на споживання». Факторний аналіз показав, що серед студентської молоді

найбільш вираженими є орієнтації на успішні міжособистісні стосунки, матеріальний добробут і професійну самореалізацію.

Дослідження *особливостей ментальної опрацьованості життєвих стратегій* студентської молоді засвідчило, що найбільш актуальними для молоді є життєві цінності-цілі, які стосуються особистісного зростання (96,3 %), володіння моральними якостями (моральність) (81,5 %), потребами у прихильності та любові (66,7 %), міжособистісних відносинах та спілкуванні (61,7 %), а також збереження автономності (59,3 %). Майже половина респондентів в якості однієї з цільових орієнтацій власного життя обирають: безпеку і захищеність (49,4 %) та служіння людям (49,4 %). Близько третини респондентів у власній системі цілей орієнтуються на матеріальний успіх (34,6 %), почуття задоволення та комфорту (29 %). Значна частина віддає перевагу таким цінностям, як пошук смислу та власного призначення (23,5 %), здоров'я (19,6 %), материнство та батьківство (12,3 %). Порівняно незначна частина респондентів серед своїх цільових орієнтирів обирають: популярність (7,4 %), багатство духовної культури (3,7 %), патріотизм (3,7 %), привабливість (2,7 %), авторитетність і влада (2,5 %). Загалом, дослідження ментальної опрацьованості життєвих стратегій показало, що молодь демонструє осмислене ставлення до власного життя, що виявляється у переважанні середнього (79,4 %) та високого (20,6 %) рівня усвідомленої сформованості життєвих цілей, які виступають цільовими орієнтирами їх життєвої стратегії.

Визначення рівня *емоційно-сислової насиченості життєвих стратегій* студентської молоді показало, що майже половина досліджуваних (48,8 %) демонструють високу зацікавленість процесом життя, у них переважає ставлення до нього як до емоційно насиченого та сповненого смислом. Для більшої частини опитаних (51,2 %) характерне переживання власного життя, як такого, що є достатньо цікавим, емоційно насиченим та, водночас, дещо складним і проблемним, що викликає у них переживання певної незадоволеності власним життям.

Дослідження *автономності життєвих стратегій* молоді засвідчило, що 43,6 % респондентів мають високі показники самостійності в організації власної життєвої активності, здатність самостійно планувати діяльність і поведінку, організувати роботу для досягнення поставленої мети, аналізувати і оцінювати попередні та кінцеві її результати. Водночас, більшість опитаних (56,4 %) схильні до несамоствійності у розробці життєвих планів та програм дій, мають властивість некритично ставитись до рекомендацій та порад інших, при відсутності сторонньої допомоги демонструють значні труднощі у саморегуляції поведінки та діяльності. Це вказує на необхідність проведення розвивальної роботи, спрямованої на розвиток здатності до самостійного планування та організації власного життя.

Дослідження *адаптивності життєвих стратегій* молоді показало, що у 36,5 % досліджуваних виявлено високий її рівень. Молодь з високими показниками здатна виявляти самостійність, гнучкість та адекватність в оцінюванні умов та обставин власної діяльності, швидкість реагування на зміни, високу усвідомленість у побудові та досягненні цілей. Високий рівень саморегуляції дозволяє легко оволодівати новими видами активності, демонструвати стабільність у виконанні звичної діяльності, успішно компенсувати вплив власних характерологічних особливостей, що можуть заважати досягненню мети. Проте, більшість досліджуваних (63,5 %) має низький рівень саморегуляції, що вказує на слабо розвинену здатність вчасно усвідомлювати зміни в процесі власного життя, визначати доцільність тих чи інших дій та негативно впливає

на процес оптимального досягнення поставлених цілей і, відповідно, вимагає проведення розвивальної роботи, спрямованої на підвищення пластичності процесів саморегуляції, що зумовить необхідний рівень адаптивності.

Результати кореляційного аналізу основних показників життєвої стратегії засвідчили існування значущих взаємозв'язків між показниками адаптивності життєвої стратегії та ментальної опрацьованості життєвої стратегії (0,452 при $p \leq 0,01$), адаптивності життєвої стратегії та емоційно-сміислової насиченості життєвої стратегії (0,312 при $p \leq 0,01$), показниками ментальної опрацьованості життєвої стратегії та емоційно-сміислової насиченості життєвої стратегії (0,297 при $p \leq 0,01$), ментальної опрацьованості життєвої стратегії та показниками автономності життєвої стратегії (0,201 при $p \leq 0,01$). Отримані результати вказують на інтегрованість та досить тісний взаємозв'язок у функціонуванні й розвитку основних показників життєвої стратегії досліджуваних. При цьому, інтегративна цілісність функціонування та розвитку цих показників суттєво залежить від взаємодії змістових конструктів інтелектуального компонента досліджуваних, який забезпечує можливість усвідомленого планування, реалізації та, при потребі, корекції життєвої стратегії. З огляду на це, можна очікувати, що у перспективі застосування психотехнологій оптимізації функціонування інтелектуального компонента, розвиток зазначених показників життєвих стратегій молоді відбуватиметься збалансовано, із значним рівнем взаємоактивізації.

Логічним продовженням нашого дослідження було визначення особливостей функціонування інтелектуального компонента у структурі життєвих стратегій молоді, встановлення рівнів розвитку рефлексивних, вербальних та прогностичних здібностей досліджуваних та загального рівня їх інтелектуального розвитку.

Дослідження особливостей розвитку інтелектуального компонента молоді показало, що більшість респондентів має низькі показники загального рівня інтелекту (47 %), середній рівень рефлексивних здібностей (60,6 %), низький рівень вербальних здібностей (72,8 %) та середній рівень розвитку прогностичних здібностей (75,9 %).

На другому етапі констатувального експерименту за результатами кореляційного аналізу встановлено значущі взаємозв'язки між показниками загального рівня інтелекту, прогностичних, рефлексивних, вербальних здібностей та показниками життєвих стратегій молоді (ментальна опрацьованість, емоційно-сміслова насиченість, автономність, адаптивність життєвої стратегії). Визначено прямий значущий зв'язок загального рівня інтелекту з ментальною опрацьованістю життєвих стратегій (0,382 при $p \leq 0,01$), з адаптивністю життєвої стратегії (0,282 при $p \leq 0,01$); прямий значущий зв'язок прогностичних здібностей з ментальною опрацьованістю життєвих стратегій (0,540 при $p \leq 0,01$), з адаптивністю життєвих стратегій (0,322 при $p \leq 0,01$), з емоційно-сміисловою насиченістю життєвих стратегій (0,191 при $p \leq 0,01$), з автономністю життєвих стратегій (0,203 при $p \leq 0,01$). Прослідковується прямий значущий зв'язок рефлексивних здібностей з ментальною опрацьованістю життєвих стратегій (0,349 при $p \leq 0,01$), з адаптивністю життєвих стратегій (0,336 при $p \leq 0,01$), з емоційно-сміисловою насиченістю життєвих стратегій (0,117 при $p \leq 0,05$), з автономністю життєвих стратегій (0,394 при $p \leq 0,01$); а також прямий значущий зв'язок вербальних здібностей з ментальною опрацьованістю життєвих стратегій (0,581 при $p \leq 0,01$), з адаптивністю життєвих стратегій (0,248 при $p \leq 0,01$), з емоційно-сміисловою насиченістю життєвих стратегій (0,136 при $p \leq 0,05$).

За результатами вивчення впливу інтелектуального компонента на становлення життєвих стратегій молоді було визначено показники та рівні розвитку зазначених стратегій у молоді: високий, середній, низький. Обґрунтування показників цих рівнів здійснювалося на основі таких критеріїв, як ментальна опрацьованість, емоційно-смілова насиченість, автономність та адаптивність життєвої стратегії молоді.

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що високі показники ефективності життєвих стратегій студентської молоді за визначеними критеріями супроводжуються переважно високими показниками сформованості інтелектуального компонента на рівні рефлексивних, вербальних та прогностичних здібностей. Це дає підстави стверджувати, що підвищення рівня розвитку інтелектуального компонента (рефлексивних, вербальних та прогностичних здібностей) студентської молоді сприятиме оптимальному функціонуванню та ефективній реалізації їх життєвих стратегій.

Узагальнення наукових позицій та аналіз результатів власного емпіричного дослідження засвідчив, що функціональна взаємодія рефлексивних, вербальних та прогностичних здібностей, які є змістовими конструктами інтелектуального компонента, активно впливає на процес формування життєвих стратегій молоді й виступає основою для оптимізації процесу їх становлення, реалізації й, за необхідності, динамічної модифікації.

Аналіз та врахування виявлених особливостей дозволили вибудувати стратегію формувального експерименту щодо розробки та впровадження розвивальної програми з активізації та розширення інтелектуальних можливостей молоді (на рівні рефлексивних, вербальних та прогностичних здібностей) з метою розвитку та оптимізації їх життєвих стратегій.

У третьому розділі – «Оптимізація життєвих стратегій молоді у процесі розвитку інтелектуального компонента» – обґрунтовано та презентовано модель розвитку інтелектуального компонента молоді з метою підвищення ефективності їх життєвих стратегій; обґрунтовано напрями, змістове наповнення і методичні аспекти розвивальної програми підвищення ефективності життєвих стратегій молоді; проаналізовано результати підвищення якісних показників життєвих стратегій молоді експериментальної та контрольної груп; розроблено методичні рекомендації викладачам, спеціалістам психологічних служб, кураторам студентських груп з підвищення ефективності життєвих стратегій молоді у навчально-виховному процесі вищої школи.

Основою формувального експерименту стали положення суб'єктно-діяльнісного підходу (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, Л. І. Анциферова, А. В. Брушлинський, К. В. Карпинський, О. М. Леонтьєв, С. Д. Максименко, В. О. Татенко, С. Л. Рубінштейн та ін.) щодо здатності особистості бути суб'єктом життя, проявляти довільну активність, реалізовувати здатність до самодетермінації, саморозвитку, самовизначення, самоорганізації та саморегуляції, а також здатності змінювати навколишній світ та бути автором власного життя. Оскільки основні функції інтелекту, серед яких адаптаційна, розвивальна, орієнтувальна, прогностична та перетворювальна розглядаються нами в якості значущих у процесі становлення та реалізації життєвих стратегій, інтелектуальні здібності особистості, на нашу думку, виступають важливим інструментом становлення людини в якості суб'єкта життя, що узгоджується з основними положеннями суб'єктно-діяльнісного підходу.

Узагальнення результатів проведеного дослідження дало можливість розробити психологічну модель розвитку інтелектуального компонента молоді з метою підвищення ефективності їх життєвих стратегій (рис. 1).

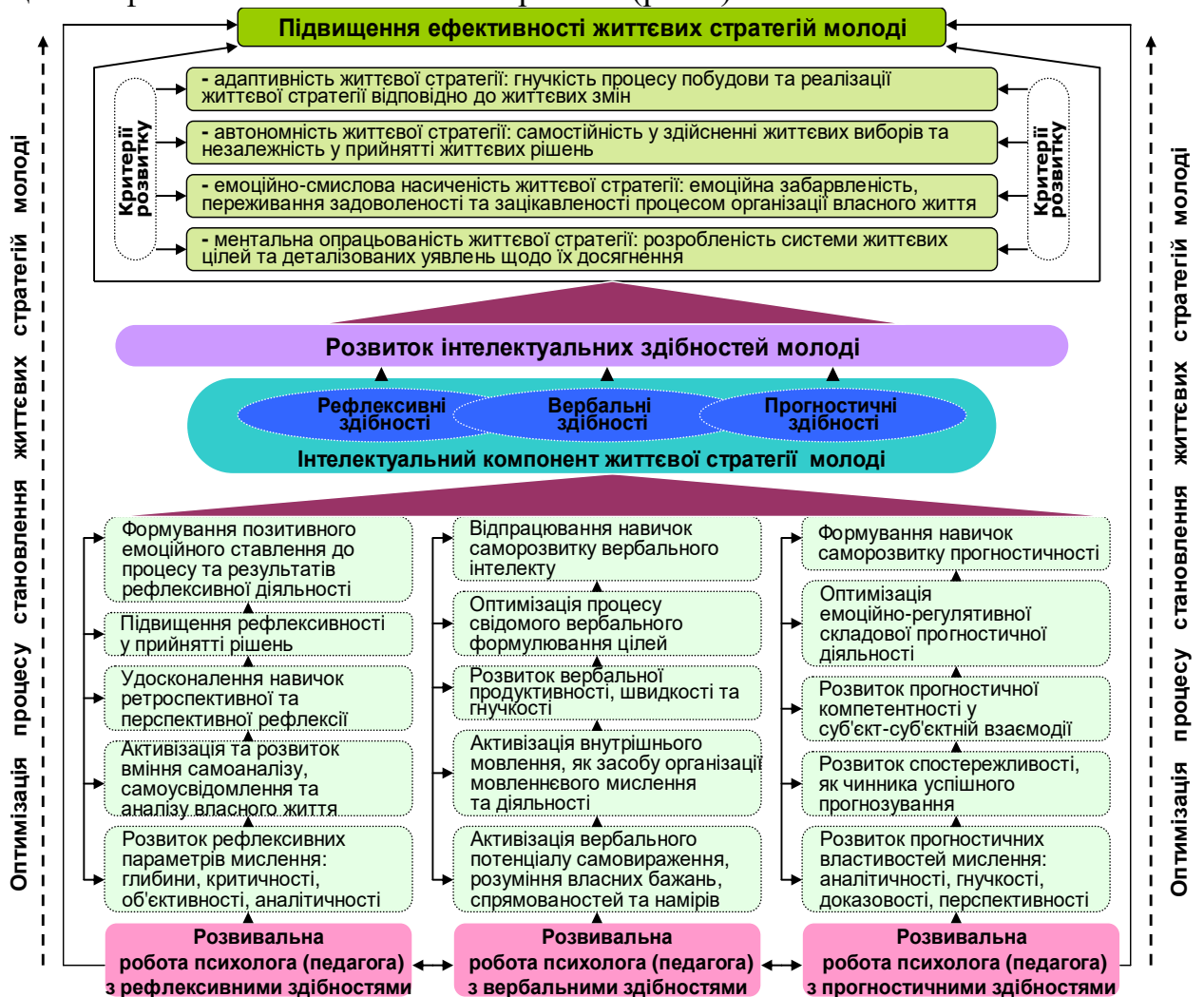

Рис. 1. Психологічна модель розвитку інтелектуального компонента студентської молоді з метою підвищення ефективності їх життєвих стратегій

Відповідно до запропонованої нами моделі, практична робота психолога (педагога) з рефлексивними, вербальними та прогностичними здібностями молоді, функціональна взаємодія яких є значущою для процесу становлення, реалізації та модифікації їх життєвих стратегій, активно впливає на розвиток інтелектуального компонента життєвих стратегій молоді. Зрушення в інтелектуальному розвитку досягаються за рахунок реалізації запропонованих напрямів розвивального впливу. В свою чергу, розвиток рефлексивних, вербальних та прогностичних здібностей молоді, які є змістовими конструктами інтелектуального компонента, сприяє оптимізації процесу становлення життєвих стратегій молоді та веде до підвищення їх ефективності за критеріями ментальної опрацьованості, емоційно-сміислової насиченості, автономності та адаптивності життєвих стратегій.

Формувальний експеримент проводився на базі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Для порівняльного аналізу було створено експериментальну групу (ЕГ), яка складалася з 28 студентів III курсу спеціальностей "Психологія" та "Соціологія" та контрольну групу (КГ), до складу якої також увійшло 28 студентів III курсів спеціальностей "Психологія" та "Соціологія".

Розвивальна програма «Розвиток інтелектуального компонента з метою оптимізації життєвих стратегій молоді» включала соціально-психологічний тренінг (16 тренінгових занять загальним обсягом 62 години, тривалістю 3 - 4 години, періодичність – двічі на тиждень) та індивідуально-групову роботу зі студентами – бесіди, консультації, дискусії, творчі завдання.

Мета розробленої програми полягала в активізації інтелектуального потенціалу, розширенні інтелектуальних можливостей студентської молоді шляхом розвитку їх рефлексивних, вербальних і прогностичних здібностей і, як наслідок, створення умов для оптимізації їх життєвих стратегій.

Програма розвивального тренінгу включала психогімнастичні вправи, які мають на *мети*: активізацію інтелектуального потенціалу в цілому; розвиток та вдосконалення прогностичних здібностей; стимулювання до саморозвитку прогностичних умінь; активізацію пасивного словникового запасу і розширення можливостей самовираження та комунікації; спонукання до вдосконалення вербальних здібностей; розширення та усвідомлення здатності до рефлексування; оволодіння навичками перспективного та ретроспективного рефлексування, а також навичками самоаналізу і самоусвідомлення; розширення уявлень про себе: усвідомлення власних особистісних якостей, бажань, прагнень, ресурсів та досягнень; розширення можливостей побудови цілей: формування вміння поетапного досягнення загальної мети і стратегічного бачення перспективи; чітке розуміння й усвідомлення очікуваних в майбутньому результатів, а також визначення власних критеріїв досягнення поставлених цілей.

Загалом після реалізації розвивальної програми в досліджуваних експериментальної групи виявлені позитивні зміни (якісні та кількісні) щодо підвищення рівня розвитку інтелектуального компонента (рис.2) та ефективності життєвих стратегій (рис.3) студентської молоді.

Отримані результати засвідчили якісні зміни в показниках життєвих стратегій у досліджуваних експериментальної групи. Високий рівень *ментальної опрацьованості життєвої стратегії* в цій групі збільшився від 28,6 % до 67,9 %. У цих респондентів зафіксовано більш розроблену систему життєвих цілей та програм їх досягнення. Зменшилась кількість респондентів з середнім рівнем (від 71,4 % до 32,1 %), у яких зросла осмисленість власного життя та активізувався процес цілеутворення. Високий рівень *емоційно-сислової насиченості життєвої стратегії* в досліджуваних експериментальної групи збільшився 53,6 % до 92,8 %. У них підвищився інтерес до організації власного життя та зросла його емоційна забарвленість. Показник середнього рівня зменшився від 46,4 % до 7,1 %, юнаки і дівчата почали знаходити більше особистісних смислів та переживань, що стимулюють формування їх життєвих стратегій. Показник високої *автономності життєвої стратегії* досліджуваних експериментальної групи збільшився від 50 % до 75 %. Ці юнаки та дівчата почали демонструвати більшу незалежність у прийнятті життєвих рішень та більшу самостійність у розробці життєвих планів. Показники низької автономності зменшились від 42,9 % до 35,7 %, хоча у третини респондентів, які залишаються на цьому рівні, спостерігається висока потреба спиратися на рекомендації та поради інших в організації власного життя. Збільшився показник (від 28,6 % до 57,2 %) високого рівня розвитку *адаптивності життєвої стратегії* у досліджуваних експериментальної групи. Ці респонденти демонстрували підвищення готовності та здатності змінювати шляхи і засоби реалізації життєвої стратегії у випадку їх неефективності. Показник низького

рівня розвитку зменшився від 71,4 % до 42,9 %, хоча у певної частини досліджуваних, які залишаються на цьому рівні, спостерігається обмежена здатність до модифікації життєвих програм, які виявилися неефективними.

Значущої різниці в кількісних та якісних показниках респондентів контрольної групи не виявлено.

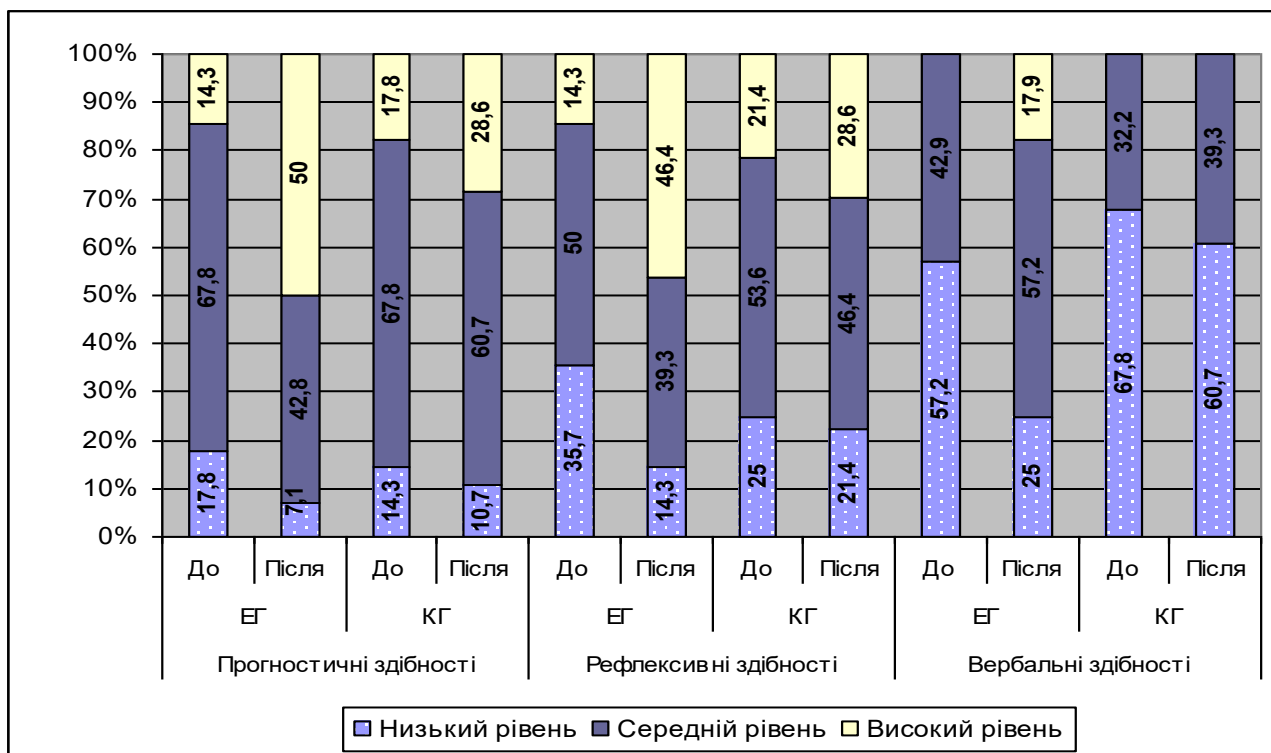

Рис. 2. Динаміка (у %) рівнів розвитку прогностичних, рефлексивних та вербальних здібностей студентської молоді до та після формуального експерименту

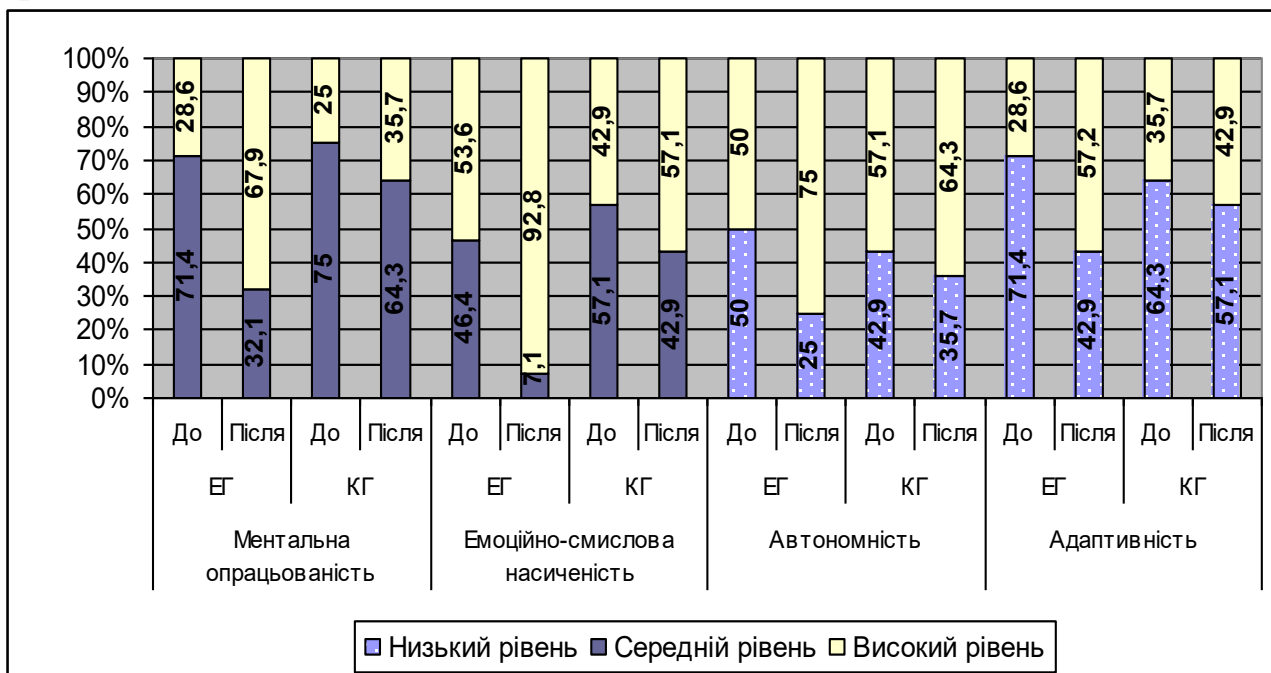

Рис. 3. Динаміка (у%) рівнів розвитку ментальної опрацьованості, емоційно-сміислової насиченості, автономності та адаптивності життєвих стратегій студентської молоді до та після формуального експерименту

Враховавши результати формувального експерименту, ми обґрунтували та запропонували викладачам, спеціалістам психологічних служб, кураторам студентських груп вищих навчальних закладів методичні рекомендації з розвитку інтелектуального компонента студентської молоді з метою підвищення ефективності їх життєвих стратегій. Основні завдання цих рекомендацій наступні: сприяти усвідомленню значущості життєвої стратегії для процесу ефективного життєздійснення молоді; формувати у студентів позитивну спрямованість та мотивацію вдосконалення рефлексивних, вербальних та прогностичних здібностей з метою їх свідомого використання у процесі конструювання та реалізації життєвих стратегій; навчати психологічним прийомам активізації потенційних можливостей інтелекту; формувати навички самопізнання, самоаналізу, самоусвідомлення, перспективного та ретроспективного рефлексування власного життєвого шляху; допомагати у виявленні обмежуючих переконань і уявлень молоді та визначенні більш ефективних та конструктивних.

Узагальнення результатів дисертаційного дослідження дало можливість сформулювати загальні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та експериментальне вивчення особливостей впливу інтелектуального компонента на становлення життєвих стратегій молоді, обґрунтовано сутність понять «інтелектуальний компонент життєвої стратегії» та «життєва стратегія молоді», визначено критерії та рівні розвитку життєвих стратегій молоді, розроблено психологічну модель підвищення ефективності життєвих стратегій молоді, здійснено експериментальне впровадження програми розвитку інтелектуального компонента як засобу оптимізації зазначених стратегій у молоді.

1. Життєва стратегія молоді виступає індивідуальним, творчим та свідомим способом організації власного життя, що включає конструювання образу бажаного майбутнього в широких часових межах, яке спирається на здатність до прогнозування, відповідає когнітивно-ціннісним характеристикам та здібностям людини і співвідноситься з її життєвими умовами та обставинами.

Соціальна та психологічна готовність молоді студентського віку до вибору життєвих стратегій зумовлена зміною соціальної ситуації розвитку, зростанням самостійності у здійсненні життєвих виборів та відповідальності за них, інтенсивним розвитком пізнавальних можливостей, розвитком здатності самоаналізу та самоусвідомлення, формуванням цілісної картини світу та власного місця в ньому, розширенням системи цінностей та особистісних смислів, появою усвідомленого ставлення до процесу організації життєвого шляху, підвищенням довільної мотивації, вдосконаленням здатності цілепокладання, активним розвитком творчих здібностей та прогностичних здібностей.

Структура життєвої стратегії молоді представлена наступними компонентами: мотиваційно-ціннісний, емоційний, інтелектуальний, регулятивно-поведінковий, практичний та компонент ресурсних можливостей. Всі компоненти структури життєвої стратегії взаємодіють між собою, проте саме для молоді характерно інтегрування та закріплення структури інтелекту особистості, що суттєво впливає на диспозицію функціонування та взаємодію всіх інших компонентів. Так, усвідомлене осмислення своїх цінностей і мотивацій, наявних ресурсів і засобів для їх задоволення та реалізації

супроводжується відповідними регулятивно-поведінковими реакціями і діями, що мають певний емоційний заряд.

Інтелектуальний компонент виступає функціонально-інтегрованою структурно-цілісною взаємодію прогностичних, рефлексивних та вербальних здібностей, що є функціонально значущими в пізньому юнацькому віці для процесу становлення, реалізації та модифікації життєвих стратегій особистості.

Рефлексивні здібності за своєю функціональною значущістю сприяють процесу ефективної самоорганізації, активізації творчого вирішення життєвих завдань, переосмислювання змістової наповненості життєвої стратегії та усвідомленню себе в якості суб'єкта власної життєтворчості. Вербальні здібності дозволяють покращити процес свідомого формулювання цілей, сприяють розумінню власних почуттів, бажань, мотивів, спрямованостей, допомагають більш точно і повно оцінювати та осмислювати життєві перспективи. Прогностичні здібності беруть участь в оптимізації цілеутворення та прийняття рішень щодо майбутнього, сприяють ефективному його плануванню на рівні вербально-логічного мислення, виступають основою для передбачення можливостей самореалізації, виконують мотивуючу та регулюючу роль в процесі життєдіяльності.

2. Критеріями визначення рівнів розвитку життєвих стратегій молоді є: ментальна опрацьованість, емоційно-смілова насиченість, автономність та адаптивність життєвої стратегії.

Процес формування життєвих стратегій в пізньому юнацькому віці характеризується такими рівнями: *високий*, притаманний студентській молоді, яка осмислено ставиться до власного життя та зацікавлена процесом його організації, має розроблену систему життєвих цілей та деталізованих уявлень щодо їх досягнення, демонструє самостійність у здійсненні стратегічних життєвих виборів та розробці життєвих планів, здатна своєчасно та адекватно коригувати життєві стратегії відповідно до змін у житті; *середній*, властивий студентській молоді, яка здатна до усвідомленого самостійного планування життєвих цілей та корекції розроблених життєвих планів, але демонструє нерішучість у їх реалізації, має схильність до переживання незадоволеності процесом життя; *низький*, характерний для студентської молоді, яка має недостатню сформованість життєвих цілей, демонструє низьку зацікавленість в організації власного життя, виявляє несамостійність та залежність від інших у прийнятті життєвих рішень, демонструє обмежену здатність до корекції життєвих планів у випадку їх неефективності.

3. Психологічні особливості розвитку інтелектуального компонента життєвих стратегій в пізньому юнацькому віці полягають в тому, що розвиток рефлексивних здібностей молоді характеризується середнім рівнем (юнаки та дівчата мають потенціал розвитку глибини, критичності та об'єктивності рефлексивного мислення, необхідний для самоаналізу, самоусвідомлення та осмислення власної життєдіяльності, демонструють тенденції підвищення ретроспективної та перспективної рефлексії), у розвитку прогностичних здібностей переважає середній рівень (юнаки і дівчата демонструють потенціал аналітичності та перспективності мислення, здатні проявляти гнучкість у побудові та обґрунтуванні прогностичних гіпотез, мають необхідний потенціал для усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків життєвих подій), для розвитку вербальних здібностей молоді характерний низький рівень (юнаки і дівчата демонструють обмежену вербальну продуктивність, гнучкість та швидкість, превалює

невміння чітко висловлювати зміст думки, формулювати судження та утворювати поняття).

В пізньому юнацькому віці функціонування життєвих стратегій характеризується осмисленим ставленням молоді до власного життя, інтенсивним формуванням життєвих цілей та побудовою програм їх досягнення; зацікавленістю процесом життя та сприйманням його, як сповненого сенсом. Водночас у студентській молоді переважає несаможиттєвість у плануванні власної діяльності та розробці життєвої перспективи, обмежена здатність вчасно усвідомлювати зміни у процесі власного життя і, відповідно до них, визначати адекватні та доцільні шляхи й засоби досягнення цілей.

Психологічні особливості взаємодії між показниками інтелектуального компонента та життєвих стратегій студентської молоді полягають у тому, що серед юнаків та дівчат з високо розвиненими рефлексивними, прогностичними та вербальними здібностями переважають такі, що мають розроблену систему життєвих цілей та програму їх досягнення, характеризуються високою зацікавленістю процесом організації власного життя та осмисленим ставленням до його перспективного планування, демонструють самостійність у розробці власної життєвої стратегії та мають високий адаптивний потенціал її функціонування.

4. Оптимізація процесу формування та підвищення ефективності життєвих стратегій студентської молоді досягається в процесі впровадження розвивальної програми, спрямованої на активізацію інтелектуального потенціалу, розширення інтелектуальних можливостей студентської молоді через розвиток їх рефлексивних, вербальних та прогностичних здібностей. Ефективність запропонованої розвивальної програми виявляється у розвитку в молоді здатності до свідомого, творчого формування життєвих цілей та розробки деталізованих уявлень щодо їх досягнення, зростанні емоційно-сислової насиченості життєвого планування та самостійності у виборі життєвої стратегії, а також підвищенні її адаптивного потенціалу.

Розроблені методичні рекомендації спрямовані на допомогу викладачам, спеціалістам психологічних служб, кураторам студентських груп вищих навчальних закладів у їх практичній діяльності з метою підвищення ефективності життєвих стратегій студентської молоді, а також для покращення психолого-педагогічного впливу на розвиток їх рефлексивних, вербальних і прогностичних здібностей у навчально-виховному процесі вищої школи.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів вивчення проблеми інтелектуального компонента у становленні життєвих стратегій молоді. Перспективним, на нашу думку, є дослідження психологічних особливостей впливу інших структурних компонентів (мотиваційно-ціннісного, емоційного, регулятивно-поведінкового, практичного та компонента ресурсних можливостей) життєвої стратегії на процес її формування та реалізації у молоді.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

а) статті у наукових фахових виданнях:

1. Пилипенко Н. Г. Теоретичні та практичні аспекти дослідження інтелекту в юнацькому віці // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – № 26 (50). – Част. 2. – 335 с. – С. 274 – 278.

2. Пилипенко Н. Г. Теоретичні аспекти дослідження проблеми соціального інтелекту // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-

Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименко, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 9. – Кам'янець-Подільський: аксіома, 2010. – 836 с. – С. 296 – 305.

3. Пилипенко Н. Г. Проблема дослідження життєвих стратегій молоді в аспекті змістовної спрямованості // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – Вип. 6: збірник наукових праць. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 260 с. – С. 178 – 186.

4. Пилипенко Н. Г. Дослідження мотиваційно-ціннісного компонента у структурі життєвих стратегій молоді // Український науковий журнал. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. - № 3, Київ. – 2011. – 490 с. – С. 353 – 357.

5. Пилипенко Н. Г. Психолого-педагогічні можливості оптимізації життєвих стратегій молоді // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: 36. наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – № 37(61). – 356 с. – С.108 – 112.

6. Пилипенко Н. Г. Психолінгвістичні аспекти дослідження проблеми життєвих стратегій особистості / Психолінгвістика: (Зб. наук. праць ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”). – Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., 2012. – Вип. 11. – 316 с. – С. 112–118.

б) статті в зарубіжних фахових виданнях:

7. Пилипенко Н. Г. Развитие прогностических способностей молодежи как фактор оптимизации жизненных стратегий // European Applied Sciences. – 2013. – № 5. – С. 148 – 149.

8. Пилипенко Н. Г. Теоретико-методологические подходы и принципы оптимизации жизненных стратегий молодежи в системе высшего образования // Ежемесячный научный журнал «Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук» (Москва). – № 11 (58), ноябрь 2013 г. – Ч. 2 – 338 с. – С. 282 – 284.

9. Пилипенко Н. Г. Психотехнології розвитку інтелектуальних здібностей молоді як засіб оптимізації життєвих стратегій // Psychologie a sociologie: Praha. Publishing House «Education and Science». – Díl 47, 2013 s.r.o – 80 stran. – С.44 – 50.

в) Матеріали наукових конференцій та статті в інших наукових виданнях:

10. Пилипенко Н. Г. Психологічні особливості формування життєвих стратегій сучасної молоді // Актуальні проблеми практичної психології. Збірник наукових праць. Частина 1 / Ред. кол: М. Й. Боришевський, Л. Ф. Бурлачук, В. В. Клименко, І. В. Шапошнікова, О. Є. Блинова, Л. В. Балич. - Херсон, ПП Вишемирський В. С., 2008 р. – 482 с. – С. 313 – 316.

11. Пилипенко Н. Г. Дослідження емоційного інтелекту сучасної молоді // Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (16-17 квітня 2008 р.). – Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти / Ред. кол.: В. Ф. Живодьор, Т. Б. Тарасова, І. А. Медведєв, В. І. Кочубей, І. О. Захарова. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2008. – 420с. – С. 260 – 262.

12. Пилипенко Н. Г. Емоційний інтелект як психологічний феномен // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих науковців «Наука, освіта, суспільство очима молодих» – Рівне, 2008. – 258 с. – С. 133 – 134.

13. Пилипенко Н. Г. Исследование жизненных ценностей украинских подростков // Материалы международной конференции “Проблемы сохранения и укрепления

здоров'я молодого покоління: психолого-педагогічний підхід” (20-21 листопада 2008 г) / Московський державний педагогічний університет, Інститут психології, соціології та соціальних відносин. – Москва, 2008. – С. 77 – 79.

14. Пилипенко Н. Г. Теоретичні аспекти дослідження життєвих стратегій в юнацькому віці // Актуальні проблеми практичної психології. Збірник наукових праць. Частина 2. – Херсон, ПП Вишемирський В.С., 2009 р. – 744 с. – С. 234 – 241.

15. Пилипенко Н. Г. Дослідження інтелекту в юнацькому віці // Тези доповідей учасників Другої міжнародної науково-практичної конференції “Методологія та технології практичної психології в системі вищої школи”. – Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова МОН України, Поліграф – Центр, 2009. – 219 с. – С. 150 – 152.

16. Пилипенко Н. Г. Теоретичне обґрунтування дослідження особливостей становлення життєвих стратегій молоді // Актуальні проблеми педагогічної науки: Матеріали Першої Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції “Актуальні проблеми педагогічної науки” (м. Миколаїв, 10-12 листопада 2011 р.) / Всеукраїнське громадське об'єднання “Нова освіта” – Миколаїв: 2011. – 152 с. – С. 133 – 135.

17. Пилипенко Н. Г. Психолого-педагогічні умови розвитку та корекції інтелектуальних здібностей студентської молоді // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: Збірник наукових праць звітної-наукової конференції викладачів університету за 2011 рік, 9 – 10 лютого 2012 р. Частина 2. / Укл. Г. І. Волинка, О. В. Уваркіна, О. П. Симоненко, О. П. Ємельянова. – К.: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2012. – 291 с. – С. 93 – 94.

18. Пилипенко Н. Г. Психологічні особливості функціонування інтелектуальних здібностей студентської молоді // Практична психологія в системі вищої школи: монографія / За ред. Т. В. Бушуєвої, С. О. Ставицької. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 303 с. – С. 106 – 112.

АНОТАЦІЇ

Пилипенко Н. Г. Інтелектуальний компонент у становленні життєвих стратегій молоді. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2014.

Дисертація присвячена дослідженню впливу інтелектуального компонента на становлення життєвих стратегій молоді. Здійснено теоретико-методологічний аналіз наукових підходів до вивчення зазначеної проблеми в зарубіжній та вітчизняній психології, визначено поняття та зміст інтелектуального компонента, його роль у становленні життєвих стратегій молоді, особливості впливу рефлексивних, вербальних та прогностичних здібностей як змістових конструктів інтелектуального компонента на становлення життєвих стратегій молоді.

Експериментально досліджено психологічні особливості впливу рівня розвиненості інтелектуального компонента (рефлексивних, вербальних та прогностичних здібностей) на становлення життєвих стратегій молоді. Визначено критерії (ментальна опрацьованість, емоційно-смілова насиченість, автономність та адаптивність життєвих стратегій), показники та рівні (високий, середній, низький) розвитку життєвих стратегій студентської молоді.

Обґрунтовано теоретичну модель та програму розвитку інтелектуального компонента з метою підвищення ефективності життєвих стратегій студентської молоді,

доведено її ефективність та необхідність впровадження, розроблено методичні рекомендації викладачам, спеціалістам психологічних служб, кураторам студентських груп вищих навчальних закладів у їх практичній діяльності з метою оптимізації життєвих стратегій студентської молоді.

Ключові слова: життєва стратегія молоді, інтелектуальний компонент життєвої стратегії, рефлексивні здібності, вербальні здібності, прогностичні здібності, ментальна опрацьованість, емоційно-сміслова насиченість, автономність та адаптивність життєвих стратегій.

Пилипенко Н. Г. Интеллектуальный компонент в становлении жизненных стратегий молодежи. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени Н. П. Драгоманова, Киев, 2014.

Диссертация посвящена исследованию влияния интеллектуального компонента на становление жизненных стратегий молодежи. Результаты исследования позволили сформулировать понятие интеллектуального компонента жизненной стратегии молодежи как функционально-интегрированного структурно-целостного взаимодействия рефлексивных, вербальных и прогностических способностей, которые являются функционально значимыми в позднем юношеском возрасте для процесса становления, реализации и модификации жизненных стратегий личности.

Теоретически определены особенности влияния рефлексивных, вербальных и прогностических способностей как содержательных конструкторов интеллектуального компонента на становление жизненных стратегий молодежи. Рефлексивные способности участвуют в процессе эффективной самоорганизации, активизации творческого подхода к решению жизненных задач, переосмысливания содержательной наполненности жизненной стратегии, осознания себя субъектом собственного жизнетворчества. Вербальные способности способствуют улучшению процесса сознательного формулирования целей, улучшают понимание своих чувств, желаний, мотивов, направленности, помогают более точно и полно оценивать жизненные перспективы. Прогностические способности участвуют в оптимизации процесса целеполагания и принятия решений в отношении будущего, способствуют эффективному его планированию на уровне вербально-логического мышления, участвуют в регуляции поведения и деятельности молодежи.

По результатам проведенного исследования особенностей влияния интеллектуального компонента на становление жизненных стратегий молодежи были определены показатели и уровни (высокий, средний, низкий) развития указанных стратегий у молодежи, обоснование которых строилось на основе таких критериев, как ментальная проработанность, эмоционально-смысловая насыщенность, автономность и адаптивность жизненных стратегий.

Доказана эффективность и необходимость внедрения развивающей программы по активизации интеллектуального потенциала молодежи как средства оптимизации и повышения эффективности их жизненных стратегий. Целесообразность предложенной развивающей программы определяется развитием у молодежи способности к сознательной, творческой разработке системы жизненных целей и детализированных представлений их достижения, повышением эмоционально-смысловой насыщенности

жизненного планирования и самостоятельности при выборе жизненной стратегии, а также повышением ее адаптивного потенциала. Полученные в ходе исследования результаты могут быть использованы преподавателями, специалистами психологических служб, кураторами студенческих групп в их практической деятельности с целью активизации интеллектуального потенциала и оптимизации жизненных стратегий молодежи в условиях высшей школы.

Ключевые слова: жизненная стратегия молодежи, интеллектуальный компонент жизненной стратегии, рефлексивные способности, прогностические способности, вербальные способности, ментальная проработанность, эмоционально-смысловая насыщенность, автономность и адаптивность жизненных стратегий.

Pilipenko N. G. Intellectual component in formation of life strategies of young people. – Manuscript

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of psychological sciences on a speciality 19.00.07 - pedagogical and developmental psychology. - National Pedagogical University named N.P. Dragomanov, Kiev, 2014.

The dissertation is devoted to the investigation of the influence of an intellectual component on formation of life strategies of youth. The theoretical and methodological analysis of scientific approaches to studying of the given problem in foreign and domestic psychology is realized, the concept and the content of the intellectual component, its role in formation of life strategies of youth, features of influence reflective, verbal and prognostic abilities as structural parts of the intellectual component on the formation of life strategy of youth is defined.

Psychological features of influence of a level of development of an intellectual component (reflective, verbal and prognostic abilities) on the formation of vital strategies of youth are experimentally investigated. It is substantiated the criteria (mental elaboration, an emotionally-semantic saturation, autonomy and adaptability of life strategies), indicators and development levels (high, medium, low) of life strategies of student's youth.

It is substantiated the theoretical model and the program of development of an intellectual component for the purpose of increase of efficiency of life strategy of student's youth, it is proved its efficiency and the necessity of implementation, it is developed methodical recommendations for teachers, experts of psychological services, curators of student's groups of higher educational institutions in their practical activities for the purpose of optimization of life strategies of student's youth.

Key words: life strategy of youth, an intellectual component of life strategy, reflective abilities, verbal abilities, prognostic abilities, mental elaboration, an emotionally-semantic saturation, autonomy and adaptability of life strategy.

Підписано до друку 12.05.2014 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
.Наклад 100 прим. Зам. № 209

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова 9
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002. (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
Імені М.П. Драгоманова (044) 239-30-26